

ANALIZA STRUKTURE IZVORA FINANSIRANJA MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA U BIH

SANITA RUDIĆ, AZRA BAJRAMOVIĆ*

ANALYSIS OF FINANCING SOURCES OF SMALL AND MEDIUM SIZED ENTERPRISES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: *This paper explores financing patterns of small and medium sized enterprises (SMEs) in Bosnia and Herzegovina (BiH) and some of the problems they face when choosing sources of finance. Structure of financing sources along with debt maturity was analysed for the period of 4 years using data from the financial statements of SMEs. Results of survey among SMEs were tested with use of χ^2 in order to see what important sources of finance are for SMEs in BiH, problems SMEs face in access to finance and reasons for choosing some sources. Results show that SMEs in BiH prefer internal sources of financing. When external sources are used most of the firms use bank loans.*

Key words: *small and medium sized enterprises, financing sources, bank loans*

Sažetak: *U ovom radu su predstavljene rezultati istraživanja načina finansiranja malih i srednjih preduzeća u BiH te poteškoća sa kojima se ta preduzeća suočavaju prilikom odabira odgovarajućih izvora finansiranja. Na osnovu podataka iz finansijskih izvještaja preduzeća analizirana je struktura izvora finansiranja te ročnost obaveza preduzeća za period od 4 godine. Nakon ankete obavljene među malim i srednjim preduzećima, uz testiranje signifikantnosti odgovora pomoću χ^2 testa došlo se do odgovora na pitanja o relevantnim izvorima finansiranja za MSP u BiH, poteškoćama sa kojima se suočavaju prilikom finansiranja i razlozima odabira pojedinih izvora finansiranja. Rezultati pokazuju da MSP u BiH preferiraju interne izvore finansiranja a od eksternih izvora finansiranja je najzastupljenije bankarsko kreditiranje.*

Ključne riječi: *mala i srednja preduzeća, izvori finansiranja, bankarsko kreditiranje*

* Sanita Rudić, magistar poslovnog menadžmenta;
doc. dr. Azra Bajramović, Ekonomski fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru

Uvod

Mala i srednja preduzeća se danas smatraju okosnicom privrednog rasta i razvoja zemalja Evropske Unije. Na području EU posljednjih desetak godina se rade opsežne studije o problemima sa kojima se suočavaju ta preduzeća te trendovima u finansiranju odnosno razlozima korištenja pojedinih izvora finansiranja. Osnovni cilj ovih istraživanja je formulisanje strategija i politika koje bi trebale olakšati pristup izvorima finansiranja malih i srednjih preduzeća te pospješiti njihov rast.

S druge strane, u BiH ne postoji jedinstvena definicija malih i srednjih preduzeća. Postoje određeni programi podrške i finansiranja malih i srednjih preduzeća na državnom i entitetskom nivou. Takva preduzeća u BiH mogu prikupiti potrebna sredstva aplicirajući za kredite ili druge bankarske proizvode kod banaka, postoje i brojne organizacije čiji je cilj podrška malim i srednjim preduzećima te preduzetništvu generalno. Međutim, sve to, čini se, nije dovoljno za brži razvoj ovog sektora.

Jedno od ključnih pitanja vezanih za mala i srednja preduzeća te razvoj ovog sektora je svakako finansiranje tih preduzeća. Cilj ovog rada je, zato, istražiti načine finansiranja malih i srednjih preduzeća u BiH, poteškoće sa kojima se suočavaju te trendove u odabiru odgovarajućih izvora finansiranja.

Potencijalni izvori finansiranja malih i srednjih preduzeća u BiH

Klasifikacija preduzeća na mala, srednja i velika je u BiH određena posebno Zakonom o poticaju razvoja male privrede u FBiH i Zakonom o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća u RS. Kriteriji za klasifikaciju preduzeća prema spomenuta dva zakona su predstavljani u sljedećoj Tabeli.

Tabela 1. Klasifikacija preduzeća, prema veličini u BiH

Kategorija	FBiH			RS		Zbir bilansa aktive
	Broj zaposl.	Godišnji promet ili	Godišnja bilansa stanja	Broj zaposl.	Godišnji promet ili	
Mikro	< 10	< 400.000 KM	< 400.000 KM			
Mala	< 50	< 4 mil. KM	< 4mil. KM	10-49	< 10mil. KM	< 10 mil.KM
Srednja	< 250	< 40 mil. KM	< 30mil. KM	50-249	< 50 mil. KM	< 43 mil. KM

Izvor: Zakon o poticaju razvoja male privrede, Službene novine FBiH 19/06 i Zakonu o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, 79/07

Postoje određene razlike u definiciji malih i srednjih preduzeća (MSP) u BiH. Tako npr. mala preduzeća prema Zakonu u FBiH su ona čiji je godišnji promet manji od 4 miliona KM a u RS u kategoriju malih preduzeća spadaju sva ona čiji je godišnji promet manji od 10 miliona KM.

Ako se kao relevantan kriterij uzme broj zaposlenih u BiH čak 75% preduzeća spada u grupu mikro preduzeća, 18% je malih preduzeća, 6% srednjih i 1% velikih preduzeća.¹

Izvori finansiranja koji stoje na raspolaganju MSP u BiH su različiti. Postoje ministarstva na različitim nivoima te razvojne agencije i pripadajuće institucije u čijoj su nadležnosti mala i srednja preduzeća. Ovdje ćemo ukratko predstaviti samo neke od njih.

Vijeće ministara BiH u određenoj mjeri potpomaže razvoj preduzetništva u BiH. Ministarstvo koje je nadležno za podršku razvoju preduzetništva je Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa. Ono je zaduženo za razvoj i promociju preduzetništva, te osiguravanje odgovarajućih finansijskih sredstava u koordinaciji sa Ministarstvom finansija i trezora. Tako su dva spomenuta ministarstva omogućila realizaciju odluke o odobrenju kredita u iznosu od 30 miliona eura od strane Evropske investicione banke u 2015 godini.²

Na entitetskom nivou, u FBiH jedna od nadležnosti Ministarstva razvoja, preduzetništva i obrta je i sektor malih i srednjih preduzeća, podrška razvoju i promocija malih i srednjih preduzeća.³

Razvojna banka FBiH putem određenih kreditnih linija potpomaže razvoj malih i srednjih preduzeća. Od kreditnih linija Razvojne banke za sektor malih i srednjih preduzeća su namijenjene slijedeće: kreditna linija za dugoročno kreditiranje mikrobiznisa, kreditna linija za dugoročno finansiranje malih i srednjih preduzeća uz grant, sredstva Federalnog ministarstva razvoja, preduzetništva i obrta, te kreditna linija tekućih sredstava sa rokom otplate do 12 mjeseci. Kamatne stope na kratkoročne kredite su 7% na godišnjem nivou, a EKS je 8,76% na iznos kredita od 100.000 KM.⁴

1 Agencija za statistiku BiH, *Saopćenje, Jedinice Statističkog poslovnog registra, Stanje 30. 6. 2015*, Godina V, Broj 4, Sarajevo, 22. 9. 2015., http://bhas.ba/saopstenja/2015/SPR_2015_001_01-bh.pdf, 16.02.2016.

2 http://www.vijeceministara.gov.ba/ministarstva/vanjska_trgovina_i_ekonomski_odnosi/default.aspx?id=136&langTag=bs-BA, 17.02.2016.

3 <http://www.fmrpo.gov.ba/ministarstvo/nadleznostidjelokrug/>, 17. 02. 2016.

4 <http://www.rfbih.ba/bih/index.php>, 03.01.2016.

Investiciono-razvojna banka RS je osnovana 2006. godine a njeni strateški ciljevi su podsticanje investicija i stimulisanje razvoja u RS-u. Ova banka pretežno plasira sredstva putem kreditnih linija i to preko 9 banaka i 3 mikrokreditne organizacije. Najveći iznosi kredita koje ova banka izdvaja za sektor malih i srednjih preduzeća u 2015. godini su: krediti namijenjeni za preduzetnike i preduzeća u iznosu od 6.329.834,62 KM, krediti za mala i srednja preduzeća (EAF) 7.295.795,79 KM, krediti za mikrobiznis u poljoprivredi 3.332.328,14 KM.⁵

Osim navedenih institucija i državnih organa za MSP u BiH značajnu ulogu imaju i Agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća RS i razvojne agencije LiNK i ReDAH.

Od finansijskih institucija za sektor MSP su značajne poslovne banke i mikrokreditne organizacije. U BiH banke imaju određene kreditne linije namijenjene za malo i srednje preduzetništvo.

Tako npr. Raiffeisen banka u saradnji sa USAID-om i SIDA-om je osnovala kreditno-garancijski fond namjenjen za kratkoročne i dugoročne kredite malim i srednjim preduzetnicima. Postoje određeni uslovi koje ova preduzeća moraju preuzeti ukoliko želi kredit ove banke, a to su: više kamatne stope koje se određuju u skladu sa pravilima banke uz obavezu da se ugovara fluktuirajuća kamatna stopa svakih 6 mjeseci, kolateral u visini od 25%-30% kredita, posjedovanje privatnog vlasništva sa više od 50% privatnog kapitala, zadovoljavajuću kreditnu sposobnost i finansijska pozicija. Iznosi kredita se kreću od 2.205.000,00KM do 4.889.575,00KM, sa maksimalnim rokom otplate do 10 godina.⁶

Kreditni od strane UniCredit banke se kreću do 7.5000.000,00 EUR sa kamatnom stopom od 7,99%, uz mogućnost zadržavanja promjene kamatne stope. Visina kolaterala se utvrđuje u dogovoru sa bankom.⁷

BBI banka pruža određene kreditne linije malim i srednjim preduzetnicima. Uslovi pod kojima ova banka daje kredite sektoru MSP su: stopa profitne marže od 6,0% do 11,0% p.a., jednokratna naknada za obradu finansiranja od 0,5% do 1,5%, te posjedovanje kolaterala kao što su jemci, mjenice, hipoteke na nekretnine u omjeru 1:1,5, a za opremu 1:2.⁸

Hypo Alpe Adria banka malim i srednjim preduzetnicima nudi kratkoročne kredite sa kamatnom stopom 7,50%-9,80% fiksno (EKS 8,81%), u iznosu do

5 <http://www.irbrs.net/PlasiraniKreditiBaza/PlasiraniKreditiIzvjestaji.aspx?p=3&lang=lat> (17. 4. 2016.)

6 www.raiffeisenbank.ba 18.02.2016.

7 www.proftiraj.ba, 18.02.2016.

8 www.bbi.ba, 18.02.2016

100.000,00 KM, overdraft kredite sa kamatnom stopom 9,00%-12,50% na godišnjem nivou fiksno (EKS 10,88% obračunata na iznos 100.000,00 KM, nominalnu kamatnu stopu 9,00% i naknadu 1,30%), revolving kredite sa kamatnom stopom 8,00%-10,00% na godišnjem nivou, fiksno, uz naknadu od 1,30% za obradu zahtjeva na iznos od 100.000,00KM, jednokratno, unaprijed 2,00% na godišnjem nivou na neiskorišteni iznos odobrenog prekoračenja, te druge vrste bankarskih proizvoda.⁹

Može se zaključiti da je bankarska infrastruktura dovoljno razvijena za potrebe jedne ekonomije kao što je u BiH. Međutim, mala i srednja preduzeća su u nepovoljnom položaju u pogledu dobivanja kredita. Uslovi kreditiranja, cijena kredita i rokovi otplate za mala i srednja preduzeća, koje prosječno nude komercijalne banke, iz ugla poslovanja, su nepovoljni.

U ostale izvore finansiranja ubrajamo alternativne izvore kao što su: venture capital, privatni investicioni fondovi i „poslovni anđeli“. Neka od preduzeća u BiH u koje je ulagano putem venture capital-a su Fratelo a.d Banja Luka. i Fabrika Cementa a.d. Lukavac.¹⁰

Analiza strukture izvora finansiranja MSP u BIH

Da bi se došlo do informacija o strukturi izvora finansiranja MSP u BiH te njihovim preferencijama prilikom finansiranja, analizirani su podaci iz dostupnih finansijskih izvještaja preduzeća te je obavljena online anketa među malim i srednjim preduzećima u novembru 2015. godine.

Posmatrano je poslovanje emitenata na Sarajevskoj i Banjalučkoj berzi. Prilikom izbora preduzeća koji su uzeta u uzorak poštovani su slijedeći kriteriji:

- Broj zaposlenih u preduzeću je manji od 250,
- Vrijednost godišnjeg prihoda je manja od 50 miliona KM, a vrijednost aktive manja od 43 miliona KM,
- Preduzeća imaju objavljene godišnje finansijske izvještaje za posmatrani period (2011.-2014.godina).

Nakon što su uzeti u obzir svi navedeni kriteriji sačinjen je uzorak od 31 preduzeća. Kako bi izvršili analizu strukture finansiranja malih i srednjih preduzeća u BiH potrebno je izračunati slijedeće pokazatelje: koeficijente zaduženosti, te koeficijente ročnosti obaveza preduzeća.

⁹ www.hypo-alpe-adria.rs.ba, 18.02.2016.

¹⁰ Centar za politike i upravljanje, *Izvještaj o politikama podsticanja malih i srednjih preduzeća u Bosni i Hercegovini*, 2010., str.9

U okviru pokazatelja zaduženosti razlikujemo slijedeće: odnos ukupnog duga i aktive (koeficijent zaduženosti), odnos ukupnog duga i vlastitog kapitala, te odnos ukupnog kapitala i ukupne imovine (koeficijent vlastitog finansiranja).

Koeficijent zaduženosti predstavljen putem odnosa ukupnog duga i aktive pokazuje koliki dio ukupnih sredstava preduzeće finansira iz tuđih izvora. Što je veći odnos duga i ukupne imovine preduzeća, veći je finansijski rizik, a što je taj odnos niži i finansijski rizik je niži. U pravilu, vrijednost koeficijenta zaduženosti bi trebala biti 0,5 ili manja.¹¹

Tabela 1. Koeficijenti zaduženosti MSP u BiH za period 2011-2014.godine

Godina	2011.	2012.	2013.	2014.
Vrijednost koeficijenta	25,54%	26,60%	30,46%	30,13%

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka iz finansijskih izvještaja preduzeća preuzetih sa Sarajevske i Banjalučke berze

Na osnovu izračunatih prosjeka koeficijenata zaduženosti dolazimo do zaključka da se preduzeća u BiH pretežno finansiraju iz vlastitih izvora, odnosno prikazan je nizak nivo finansiranja iz tuđih izvora. U posmatranom periodu koeficijent zaduženosti ne prelazi 50%. Međutim, koeficijent zaduženosti ima tendenciju rasta u odnosu na prvu godinu posmatranog perioda, što vodi ka povećanju ovog koeficijenta u skorijoj budućnosti.

Odnos ukupnog duga prema kapitalu predstavljen je odnosom *Ukupan dug/Vlastiti kapital*.¹² Ovaj odnos služi za utvrđivanje donje granice do koje se ukupna finansijska sredstva mogu smanjivati, a da preduzeće zadrži sposobnost ispunjenja dospjelih obaveza. U sljedećoj tabeli se nalaze izračunati odnos ukupnog duga i kapitala za sva posmatrana preduzeća.

Tabela 2. Odnos ukupnog duga i kapitala MSP u BiH za period 2011-2014.godine

Godina	2011.	2012.	2013.	2014.
Vrijednost koeficijenta	62,30%	62,17%	71,74%	75,77%

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka iz finansijskih izvještaja preduzeća preuzetih sa Sarajevske i Banjalučke berze

U Tabeli 2. uočavamo da se odnos ukupnog duga i vlastitog kapitala kreće u intervalu od 62%-75%, što predstavlja postotak znatnog pokrića duga vlastitim kapitalom. Najpovoljniji odnos je u 2014. godini i iznosi 75,77%, a najnepovoljniji u 2012.godini i iznosi 62,17%.

¹¹ Bahtijarević-Šiber F., Sikavica P., *Leksikon menadžmenta*, Masmedia Zagreb, 2011, str. 19-20.

¹² Rovčanin A., *Upravljanje finansijama*, Ekonomski fakultet Sarajevo, 2003, str. 239.

Koeficijent vlastitog finansiranja predstavljen je odnosom ukupnog kapitala i ukupne imovine. Ovaj koeficijent pokazuje koliko imovine je finansirano iz vlastitog kapitala, a njegova vrijednost bi trebala biti veća od 50%¹³.

Tabela 3. Koeficijent vlastitog finansiranja MSP u BiH za period 2011-2014.godine

Godina	2011.	2012.	2013.	2014.
Vrijednost koeficijenta	68,48%	67,7%	66,04%	67,10%

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka iz finansijskih izvještaja preduzeća preuzetih sa Sarajevske i Banjalučke berze

Iz Tabele 3. vidimo da prosječni koeficijenti vlastitog finansiranja prelaze preporučenu visinu od 50%, odnosno preduzeća imovinu većinom finansiraju iz vlastitog kapitala. Međutim, u posmatranom periodu uočavamo i određenu tendenciju pada u odnosu na prvu godinu posmatranog perioda, iako i taj iznos prelazi prag od 50%. U finansiranju malih i srednjih preduzeća, shodno prethodnoj tabeli, vidimo da preovladavaju interni izvori finansiranja. Eksterni izvori su prisutniji u manjoj mjeri.

Koeficijent ročnosti obaveza preduzeća pokazuje relativno učešće pozajmljenih izvora u finansiranju ukupnih poslovnih sredstava. Odnos dugoročnih obaveza i ukupnog duga pokazuje koliko je preduzeće od ukupnih izvora pribavilo putem dugoročnih obaveza.

Tabela 4. Odnos dugoročnih obaveza i ukupnog duga MSP u BiH za period 2011-2014.godine

Godina	2011.	2012.	2013.	2014.
Vrijednost koeficijenta	22,26%	20,57%	18,73%	14,35%

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka iz finansijskih izvještaja preduzeća preuzetih sa Sarajevske i Banjalučke berze

Iz Tabele 4. vidimo da su analizirana preduzeća u manjem omjeru koristila dugoročne izvore za finansiranje vlastitog poslovanja. Najveći procent finansiranja poslovanja dugoročnim izvorima u prosjeku je bio u prvoj godini posmatranog perioda i iznosio je 22,26%, a nakon toga slijedi pad, da bi u zadnjoj godini izračunati koeficijent iznosio 14,35%.

Odnos kratkoročnih obaveza i ukupnog duga pokazuje u kojoj se mjeri preduzeća finansiraju iz kratkoročnih izvora.

¹³ Rovčanin A., op. cit. str. 240.

Tabela 5. Odnos kratkoročnih obaveza i ukupnog duga MSP u BiH za period 2011-2014.godine

Godina	2011.	2012.	2013.	2014.
Vrijednost koeficijenta	77,74%	79,43%	81,27%	85,65%

Izvor: Izračun autora na osnovu podataka iz finansijskih izvještaja preduzeća preuzetih sa Sarajevske i Banjalučke berze

Iz tabele vidimo da preduzeća u velikoj mjeri koriste kratkoročan oblik zaduživanja. Najveći procent korištenja kratkoročnih izvora za finansiranje poslovanje analiziranih preduzeća je u zadnjoj godini posmatranog perioda i u prosjeku iznosi 85,65%. Najniži je bio u prvoj godini posmatranog perioda i iznosi 77,74%, ali od tada se uočava tendencija rasta spomenutih izvora.

Iz svega dosad navedenog možemo zaključiti da kod MSP u BiH dominiraju interni izvori finansiranja dok je osnovni oblik prikupljanja eksternih izvora finansiranja kratkoročno zaduživanje. Koeficijenti zaduženosti pokazuju da analizirana preduzeća u velikoj mjeri koriste interne izvore finansiranja, dok koeficijenti ročnosti obaveza pokazuju da je kratkoročno zaduživanje glavni eksterni izvor finansiranja.

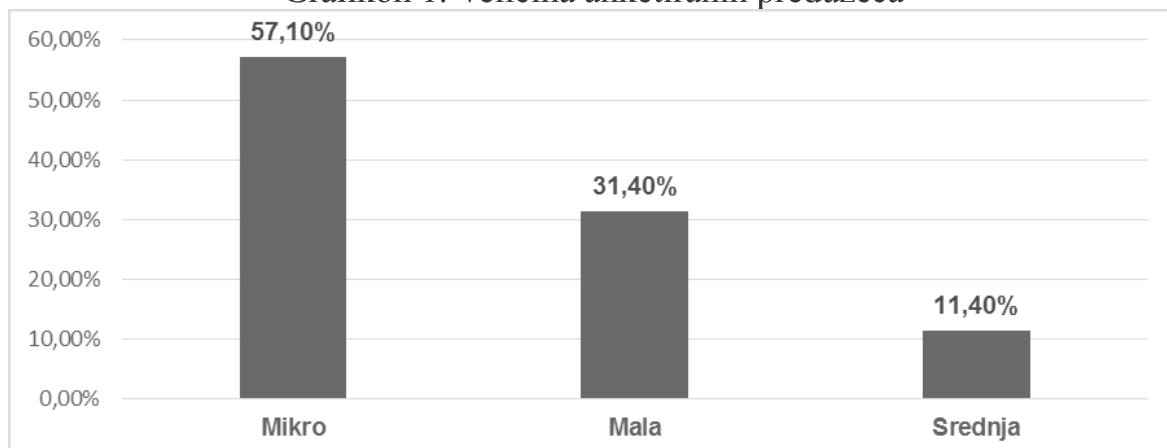
MSP u BiH i odabir izvora finansiranja

Informacije koje su prikupljene na osnovu analize finansijskih izvještaja, u suštini, nisu dovoljne kako bi se adekvatno ocijenile preferencije MSP u pogledu različitih vidova eksternog zaduživanja.

Da bismo dobili uvid u preferencije MSP u pogledu zaduživanja te osnovne razloge za odabir pojedinih izvora pristupili smo izradi online ankete. Putem ove ankete se nastojalo doći do podataka o korištenim eksternim izvorima malih i srednjih preduzeća, o preprekama koje im stoje na putu, njihovoj informisanosti o postojanju alternativnih izvora finansiranja. Prilikom izrade ankete konsultovali smo razvojnu agenciju ReDAH koja nam je pomogla pri prikupljanju podataka o broju malih i srednjih preduzeća. Anketni upitnici su prvenstveno slati preduzećima koja su ostvarivala neki vid kontakta sa razvojnom agencijom ReDAH, te preduzećima koja su bila analizirana putem dostupnih finansijskih izvještaja sa Sarajevske i Banjalučke berze. Anketa je obavljena u novembru 2015. godine. Od ukupnog broja poslanih anketa, sumiranjem i analiziranjem dobivenih odgovora došli smo do brojke od 35 validnih odgovora.

Naredni grafikon pokazuje omjer analiziranih preduzeća u okviru sektora malih i srednjih preduzeća.

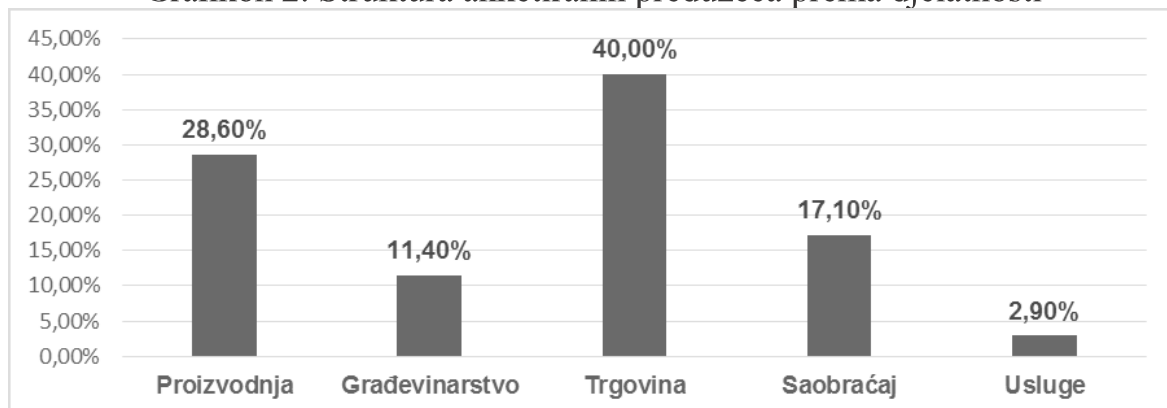
Grafikon 1. Veličina anketiranih preduzeća

Izvor: Anketa autora rada

Od analiziranih preduzeća najveći broj je iz sektora mikro preduzeća, čak 57,10%, a najmanji iz sektora srednjih preduzeća, samo 11,40%. U BiH preovladavaju mikro preduzeća, odnosno preduzeća koja se nalaze u početnoj fazi svog razvoja. Veoma mali procent otpada na srednja preduzeća.

Grafikon 2. Struktura anketiranih preduzeća prema djelatnosti

Izvor: Anketa autora rada

Od analiziranih preduzeća 40% ih je iz sektora trgovine, nakon toga slijede proizvodnja sa 28,60%, zatim saobraćaj sa 17,10%, dok na građevinarstvo otpada 11,40% i na usluge 2,90%.

Prosječna starost analiziranih preduzeća iznosi 12,90 godina, što ih čini relativno mladom kategorijom preduzeća.

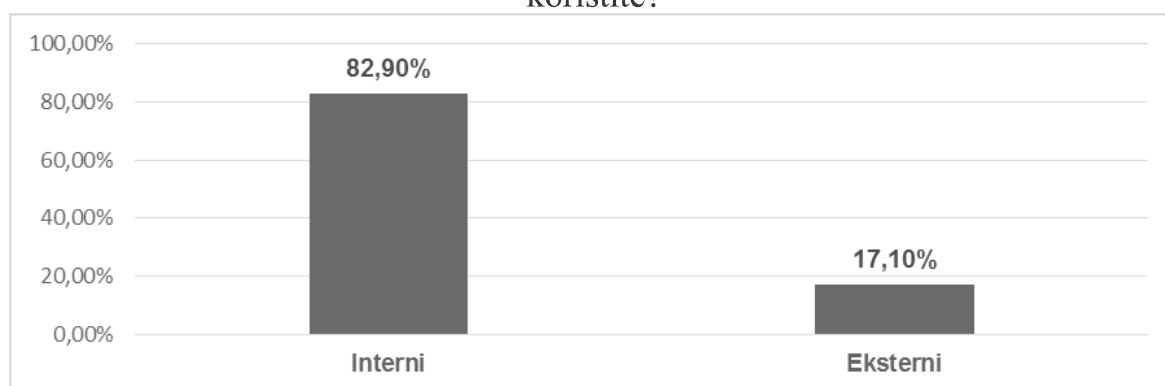
Kako bi se testirala signifikantnost odgovora na neka od ključnih pitanja u anketi korištena je metoda χ^2 . Ova metoda je vrlo praktičan način kada želimo utvrditi da li neke dobivene frekvencije odstupaju od frekvencija koje bismo očekivali pod određenom hipotezom.

Hi-kvadrat test provodi se na varijablama koje su mjerene na bilo kojoj mjernoj ljestvici te predstavlja jedan od najčešće korištenih neparametrijskih statističkih testova. Njegova prednost je u mogućnosti testiranja podataka mjenjenih nominalnom i ordinalnom skalom mjerenja te ne zahtjeva zadovoljavanje pretpostavke o određenom obliku distribucije populacije.¹⁴

Nulta hipoteza u ovom istraživanju glasi: svi odgovori su podjednako važni, odnosno npr. ne postoje razlike u odabiru izvora finansiranja, dok alternativna hipoteza se odnosi na postojanje značajnih razlika u vrijednosti parametara, odnosno postoje razlike u odabiru izvora finansiranja.

Testiranje je provedeno pomoću programa za statističku analizu u društvenim naukama, SPSS (*Statistical Package for Social Sciences, v.21*).

Grafikon 3. Struktura odgovora na pitanje: Koje izvore finansiranja najčešće koristite?

Izvor: Anketa autora rada

Od ukupnog broja malih i srednjih preduzeća koja su obrađena u anketi 82,90% ih koriste interne, odnosno vlastite izvore finansiranja. Samo 17,10% preduzeća koristi eksterne, odnosno tuđe izvore finansiranja.

Tabela 6. Rezultati χ^2 testa za odabir izvora finansiranja

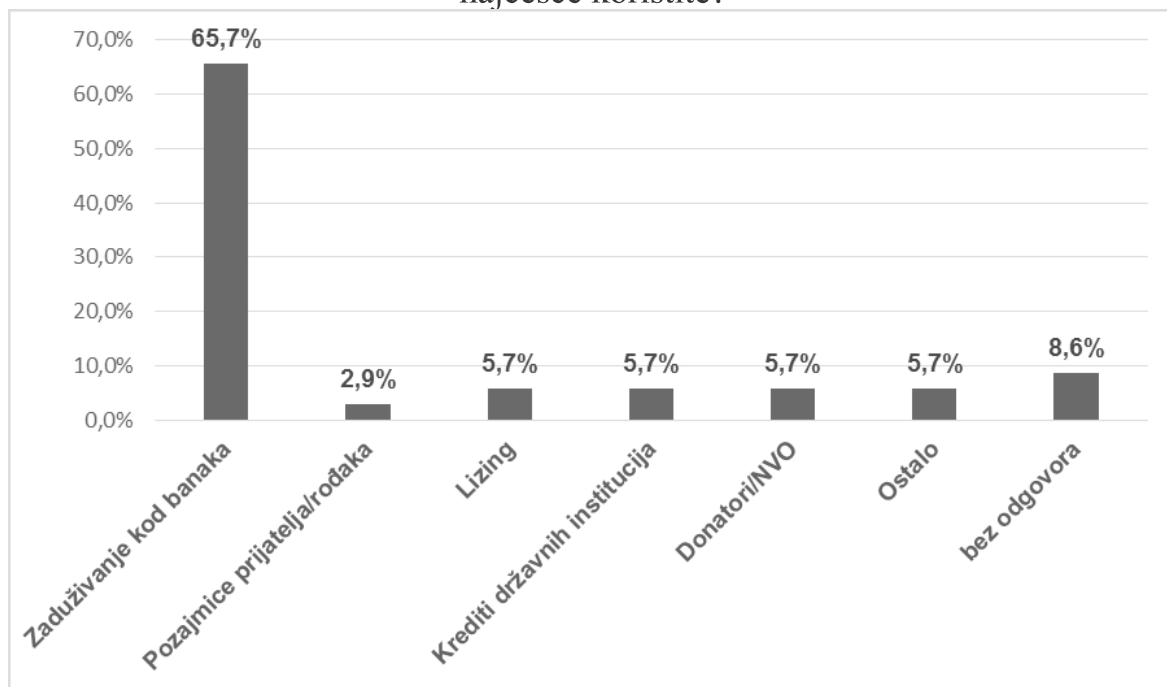
Test Statistics	
	koristenje internih i eksternih izvora
Chi-Square	15.114
df	1
Asymp. Sig.	,000

14 Horvat J., Mijoč J., *Osnove statistike*, Naklada Ljevak d. o.o., Zagreb, 2012. str. 430.

Rezultat ukazuje na signifikantnost navedenog rezultata, odnosno nulta hipoteza se odbacuje, a prihvata alternativna hipoteza koja potvrđuje da postoje značajne razlike u odgovorima.

Anketiranim preduzećima je, između ostalog, postavljeno pitanje o korištenju eksternih izvora finansiranja. Rezultati su prikazani na Grafikonu br.4.

Grafikon 4. Struktura odgovora na pitanje: Koje eksterne izvore finansiranja najčešće koristite?

Izvor: Anketa autora rada

Mala i srednja preduzeća koja su izabrana u uzorku ispitivanja i provođenja ankete su se sa 65,70% izjasnili da koriste zaduživanje kod banaka kao osnovni vid eksternog zaduživanja. Od eksternih izvora finansiranja koriste još i lizing, kredite državnih institucija, donatore ili pomoć od strane NVO sektora, pozajmice prijatelja ili rodbine te ostale vidove eksternog oblika finansiranja.

Tabela 7. Rezultati χ^2 testa za vrste eksternih izvora finansiranja

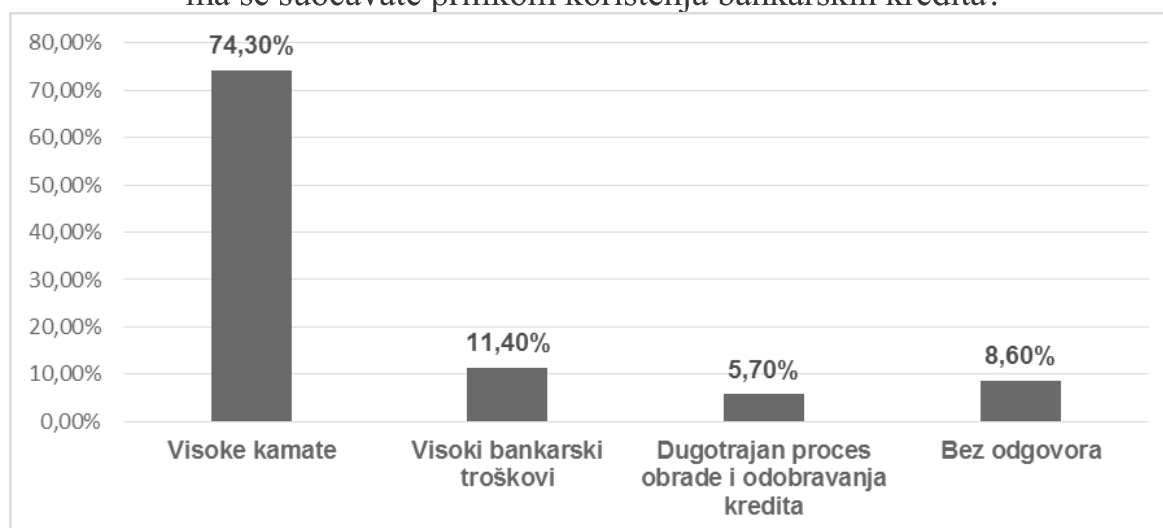
Test Statistics	
	Vrste eksternih izvora finansiranja
Chi-Square	70.375
df	5
Asymp. Sig.	,000

Rezultati iz tabele ukazuju na signifikantnost rezultata koji se odnosi na korištenje bankarskih kredita kao primarnog oblika eksternog finansiranja.

Ključni problemi u finansiranju malih i srednjih preduzeća u BiH

U prethodnim dijelovima rada dokazano je da prilikom finansiranja sektor MSP-a koristi interne izvore i da od eksternih izvora preferiraju zaduživanje kod banaka. Preduzeća iz sektora MSP su suočena s brojnim preprekama, prvenstveno zbog svoje veličine. Upravo te prepreke su razlog gašenja mnogih preduzeća iz spomenutog sektora.

Grafikon 5. Struktura odgovora na pitanje: Koje su najčešće poteškoće sa kojima se suočavate prilikom korištenja bankarskih kredita?

Od brojnih poteškoća sa kojima je suočen sektor malih i srednjih preduzeća kamate daleko prednjače, i to u iznosu od 74,30%. Nakon toga slijede visoki bankarski troškovi sa 11,40%, te dugotrajan proces obrade i odobravanja kredita sa 5,70%.

Tabela 8. Rezultati χ^2 testa za poteškoće kod dobijanja kredita

Test Statistics	
	poteskoce kod dobijanja kredita
Chi-Square	33.250
df	2
Asymp. Sig.	,000

Iz tabele vidimo potvrdu signifikantnosti dobivenih rezultata u pogledu poteškoća dobijanja bankarskih kredita, gdje su kamate označene kao najveći

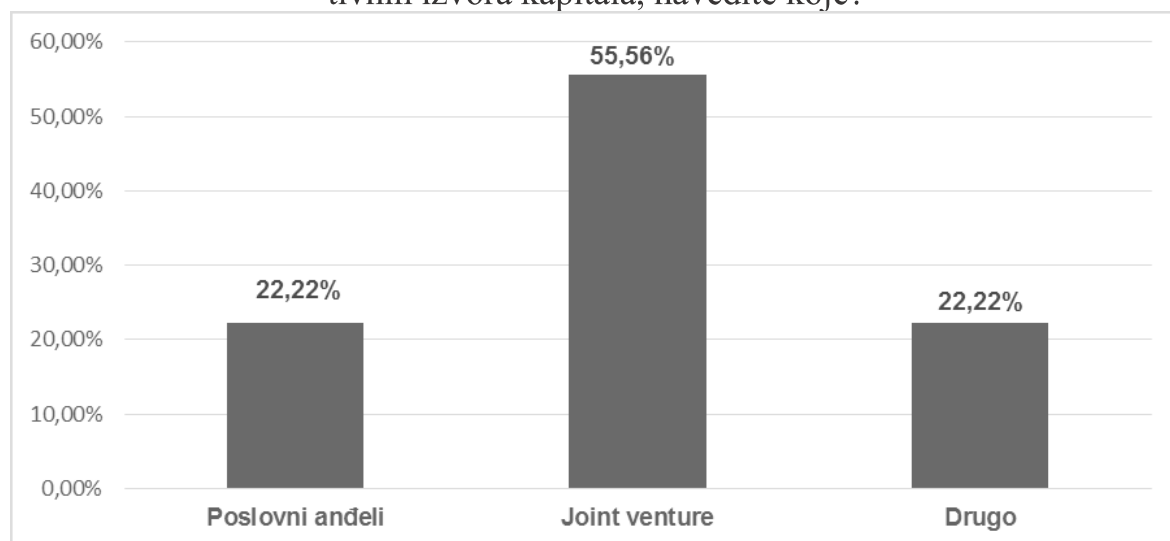
problem. Kamatne stope pod kojima su odobravani krediti malim i srednjim preduzećima se kreću i do 12%, što je izuzetno visoko s obzirom na finansijsku situaciju malih i srednjih preduzeća, dok je prosječna kamatna stopa pod kojom su anketirana MSP dobijala kredite 7,03%.

Kao što smo vidjeli mala i srednja preduzeća preferiraju bankarsko zaduživanje kao primarni oblik eksternog finansiranja, a indirektnu potvrdu toga možemo dobiti i analizom odgovora anketiranih preduzeća na pitanja o korištenju alternativnih izvora finansiranja postavljena u anketi.

Mala i srednja preduzeća u BiH djelimično su upoznata sa postojanjem i radom razvojnih agencija, i to njih 37%. Čak 34% preduzeća uopće nije čulo za postojanje razvojnih agencija.

Sektor malih i srednjih preduzeća nije u dovoljnoj mjeri upoznat ni sa sa alternativnim mogućnostima finansiranja kao što su poslovni anđeli, joint venture i drugi. Prema rezultatima obavljene ankete, značajan broj malih i srednjih preduzeća nije upoznat sa pojmom alternativnih izvora finansiranja, njih čak 46%, a samo 27% ih je čulo za taj pojam.

Grafikon 8. Struktura odgovora na pitanje: Ukoliko ste koristili neke od alternativnih izvora kapitala, navedite koje?

Izvor: Anketa autora rada

Od ukupnog broja preduzeća koja su koristila alternativne izvore finansiranja, njih 55,56% je koristilo joint venture, dok je poslovne anđele kao alternativne izvore kapitala koristilo njih 22,22%. Neke od drugih vidova alternativnih izvora finansiranja je koristilo 22,22%.

Kao što smo dosad vidjeli veoma mali broj preduzeća je upoznat sa radom razvojnih agencija ili postojanjem alternativnih izvora kapitala. Nisu u dovoljnoj mjeri informisani o mogućnostima koje im stoje na raspolaganju. Još uvijek bankarski krediti prednjače u finansiranju malih i srednjih preduzeća, kao glavni izvor finansiranja.

Međutim, najveći problem po ovom pitanju su visoke kamatne stope, koje se kreću i do 12%. Ovako visoke kamatne stope stavljaju male i srednje preduzetnike u tešku situaciju po pitanju nastavka svog poslovanja, za što im nisu dovoljna vlastita sredstva.

Bankarski sektor, dakle, je važan izvor finansiranja i malih i srednjih preduzeća u BiH, kako zbog nedovoljne informisanosti o drugim vidovima finansiranja, tako i zbog tradicionalnog načina poslovanja u većem dijelu sektora malih i srednjih preduzeća. Još uvijek prevladavaju kratkoročni oblici finansiranja, odnosno kratkoročni bankarski krediti.

Zaključak

Mala i srednja preduzeća su generator razvoja u EU, ali i u BiH. Bitno je spomenuti da još uvijek na nivou države ne postoji jedinstvena definicija malih i srednjih preduzeća, kao ni registar malih i srednjih preduzeća.

U BiH postoje ministarstva u čijoj su nadležnosti i mala i srednja preduzeća, kao i brojne razvojne agencije usmjerene na razvoj malih i srednjih preduzeća, ali sektor MSP je nedovoljno informisan o njihovim programima i projektima podrške. Bankarski krediti su značajan izvor finansiranja malih i srednjih preduzeća u BiH. Međutim, bankarski sektor ima nizak procenat povjerenja u sektor MSP, pa je zato i pristup kreditima otežan. Postoje i alternativni izvori finansiranja poslovanja malih i srednjih preduzeća u BiH, ali preduzetnici nisu dovoljno upoznati s tim pojmovima.

Analiza finansijskih izvještaja odabranih preduzeća sa Sarajevske i Banjalučke berze pokazala je da mala i srednja preduzeća u svom finansiranju koriste vlastite izvore finansiranja za razvoj svog poslovanja, što potvrđuju izračunati koeficijenti zaduženosti. Interni izvori prevladavaju u dosta visokom procentu za svaku godinu posmatranog perioda, dok su eksterni izvori prisutni u manjem procentu. Od eksternih izvora finansiranja kratkoročni oblici zaduživanja prednjače u odnosu na dugoročne obaveze, što potvrđuju izračunati koeficijenti ročnosti obaveza.

Rezultati ankete među MSP pokazuju da je osnovni oblik prikupljanja eksternih izvora finansiranja kratkoročno zaduživanje. Bankarski krediti su dominantan eksterni način finansiranja, iako stavljaju brojne zahtjeve pred mala i srednja preduzeća. Visoke kamatne stope, nedostižan kolateral, nepovoljni rokovi otplate te brojni drugi zahtjevi onemogućavaju malim i srednjim preduzećima u Bosni i Hercegovini da osiguraju potrebna sredstva za nastavak svog poslovanja putem bankarskih kredita. Iako je ovaj način finansiranja najskuplji, još uvijek je najpopularniji.

Alternativni izvori finansiranja još uvijek nisu afirmisani u BiH u toj mjeri da ih mala i srednja preduzeća koriste kao način finansiranja.

Rezultati ankete pokazuju da su najveći problemi sa kojima se suočavaju MSP u BiH visoke kamate na kredite, koji predstavljaju primarni problem. Visoki bankarski troškovi, te dugotrajan proces obrade i odobravanje kredita se navode kao bitni problemi MSP u BiH.

Provedeno istraživanje na anketiranim preduzećima u BiH je suočeno s brojnim ograničenjima. Ta ograničenja se ogledaju u dosta malom uzorku preduzeća, kao i nerevidiranim finansijskim izvještajima koji se nalaze na berzama u BiH, te nepostojanju adekvatnog registra malih i srednjih preduzeća. U provođenju daljnjih istraživanja potrebno bi bilo analizirati veći uzorak preduzeća, uz saradnju sa odgovarajućim institucijama, što bi omogućilo i testiranje karakteristika MSP i njihovog uticaja na odabir izvora finansiranja.

Evidentna je činjenica o važnosti sektora malih i srednjih preduzeća za Bosnu i Hercegovinu. Potrebno je ovom sektoru posvetiti više pažnje jer predstavlja pokretač privrede u EU, pa tako predstavlja i kičmu razvoja u BiH te više obrazovati preduzetnike o postojanju alternativnih izvora finansiranja, kao i o mogućnostima korištenja izvora pomoći od strane Evropske Unije. Bankarski sektor, kao najvažniji izvor eksternog finansiranja, mora uvesti odgovarajuće promjene u cilju potpomaganja razvoja ovog sektora. Isto tako je potrebno urediti administrativnu i poresku politiku, te omogućiti adekvatne izvore finansiranja malih i srednjih preduzeća.

LITERATURA

Agencija za statistiku BiH, *Saopćenje, Jedinice Statističkog poslovnog registra, Stanje 30. 6. 2015*, Godina V, Broj 4, Sarajevo, 22. 9. 2015., (preuzeto sa http://bhas.ba/saopstenja/2015/SPR_2015_001_01-bh.pdf, 16.02.2016.)

Bahtijarević-Šiber F., Sikavica P., *Leksikon menadžmenta*, Masmedia Zagreb, 2011.

Centar za politike i upravljanje, *Izveštaj o politikama podsticanja malih i srednjih preduzeća u Bosni i Hercegovini*, 2010.

Horvat J., Mijoč J., *Osnove statistike*, Naklada Ljevak d. o.o., Zagreb, 2012.

Rovčanin A., *Upravljanje finansijama*, Ekonomski fakultet Sarajevo, 2003.

Zakon o poticanju razvoja male privrede, Službene novine FBiH 19/06

Zakon o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, 79/07

Web izvori:

www.bbi.ba

www.blberza.com

www.fmrpo.gov.ba

www.hypo-alpe-adria.rs.ba

www.irbrs.net

www.proftiraj.bawww.raiffeisenbank.ba

www.rbfbih.ba

www.sase.ba

www.vijeceministara.gov.ba